

гаворках, адкуль яны праніклі ў літаратурную мову. Такія словы прымяняльна да лексікі пісьмовых помнікаў мэтазгодна разглядаць як уласна беларускія, хоць па паходжанню яны, магчыма, былі запазычаны беларускімі гаворкамі з польскай мовы. Гэтаму разраду проціпастаўляюцца паланізмы, якіх не ведаюць сучасныя беларускія гаворкі і адносна якіх можна дапусціць меркаванне, што яны былі запазычаны беларускай пісьмовай мовай з польскай мовы пісьмовым шляхам, без пасрэдніцтва гаворак»³. Гэты крытэрыў, хоць ён і не зусім дасканалы, дазваляе разглядаць словы **велебный, клейноть, лацно, окрутне, преворотный, розмантый, человек, шкаредный** як характэрныя для кніжнай мовы. У якасці народна-гутарковага элемента выступаюць калісьці запазычаныя словы **баволна, бот, дахъ, ленцухъ, лихтаръ, моц, крыж, корона, рада, скарбъ, рытеръ, бачити, будовати, мусити, обещати, пановати, офи- ровати, упевняти, досконалый, певный, мощный, фальшивый, шкодливый, шляхетный** і г. д. Зараз гэтыя словы разам з многімі іншымі складаюць спецыфіку беларускай мовы.

Такім чынам, зборнік засведчыў паступовае пашырэнне працэсаў дэмакратызацыі спосабаў і прыёмаў літаратурнага выказвання і на такія кансерватыўныя по форме віды старажытнага беларускага пісьменства, як рэлігійная літаратура.

¹ Гл.: Карский Е. Ф. Западнорусские Псалтыри в XV—XVII вв. Варшава, 1896; Яго ж. Белорусы. Пг., 1922. Т. 3. Кн. 2; Жураўскі А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы: У 2 т. Мн., 1967. Т. 1; Шакун Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1984.

² Жураўскі А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. С. 99.

³ Там жа. С. 101.

А. Г. ЛІТВІНОЎСКАЯ

ЭЛЕМЕНТЫ ПАДЛІКУ Ў СТРУКТУРЫ БЕЛАРУСКІХ ЛІЧЫЛАК

Лічылка — гэта спецыфічны рытмічны і рыфмованы тэкст, які выкарыстоўваецца для размеркавання роляў і чарговасці ў гульні.

У розных славянскіх народаў (рускіх, палякаў, чэхаў, македонцаў) лічылкі даволі шырока даследаваліся. Слаба вывучаным у лінгвістычным аспекце застаецца беларускі матэрыял, які, безумоўна, уяўляе вялікі інтарэс. Самы поўны збор беларускіх лічылак змяшчаецца ў акадэмічным выданні «Дзіцячы фальклор» (187 арыгінальных тэкстаў і іх варыянтаў). Частка гэтых тэкстаў узята з вядомых этнаграфічных прац XIX стагоддзя Доўнар-Запольскага, Дземідовіча, Раманава, а другая частка — гэта новыя запісы фалькларыстаў-этнографаў.

Асноўная функцыя лічылкі (размеркаванне роляў) вызначае структуру лічылачнага тэксту, якую можна падаць у найбольш абагульненым выглядзе наступным чынам:

1, 2, 3, 4, 5, ... (10)

$N_1, N_2, N_3, N_4, N_5 \dots N!$,

дзе 1, 2...5... — элементы падліку; $N_1, N_2 \dots N_5$ — элементы тэксту; $N!$ — заключны націскны элемент. Схема можа рэалізоўвацца ва ўсечаным выглядзе, можа мець варыянты. У лічылках, якія часткова або цалкам складаюцца з невядомых беларускай мове элементаў, гэта схема дапамагае зразумець сэнсавы аспект тэкстаў, прааналізаваць невядомыя элементы, абапіраючыся на іх акружэнне.

У адпаведнасці са схемай, невядомыя элементы падліку часцей за ўсё займаюць пачатак тэксту. На падставе дадзенай заканамернасці можна зрабіць спробу ўстанавіць зыходныя словы. З назіранняў над беларускім матэрыялам бачна, што лічэбнікі размяшчаюцца паслядоў-

на ад 1 да 5 (10). Верагодна, што і невядомыя элементы падліку захоўваюць такую ж паслядоўнасць. Тады можна сцвярджаць, што слова ў першай пазіцыі будзе адпавядаць лічэбніку адзін, слова ў другой пазіцыі — лічэбніку два і г. д. Найбольшую надзейнасць дэшыфроўкі маюць першыя 4—6 элементаў. Чым бліжэй да канца лічылкі, тым цяжэй ідэнтыфіцыраваць невядомыя словы, суаднесці іх з элементамі падліку, пераліку або фрагментамі звязнага тэксту. Гэта, як сцвярджае Крысціна Пісаркова¹, тлумачыцца магільнай функцыяй лічылкі, калі незразумеласць і таямнічаць слоў набывае асаблівы сэнс. Да таго ж захоўваецца непрадказальнасць вынікаў пераліку, што таксама вельмі важна.

Вядома, што ў розных раёнах Беларусі ў лічылках назіраюцца розныя змены. Гэта неабходна ўлічваць пры дэшыфроўцы тэкстаў. Таму ў якасці матэрыялу для аналізу намі абраны лічылкі, якія маюць некалькі варыянтаў, бо набор фанетычных варыянтаў магчымага лічэбніка дазваляе выключыць выпадковыя змены і больш наблізіцца да зыходнага слова.

Параўн.: 1. Эна бэна рэсь. 2. Эно рэно рэц. 3. Эні бэні рэс.

Аналіз лічылачных тэкстаў дазваляе сцвярджаць, што большасць элементаў падліку першапачаткова ўяўляла сабою славянскія лічэбнікі або лічэбнікі іншых моў (лацінскай, румынскай, нямецкай і г. д.).

У першым выпадку трансфармацыю беларускіх лічэбнікаў вучоныя звязваюць з язычніцкімі вераваннямі: «Боязнь выдать животным, птицам, рыбам свои намерения создала у многих народов свое табу счёта»². Без лічэння абыходзіцца немагчыма, таму людзі прыдумалі для яго іншасказальныя формы. Такім чынам з'явіліся замяшчальнікі лічэбнікаў.

У другім выпадку у працэсе функцыяніравання іншамовных лічэбнікаў значна сказілася іх гукавая абалонка. Гэтым і тлумачыцца цяжкасць этымалагізацыі скажоных слоў, бо знешне яны амаль нічым не нагадваюць зыходныя лічэбнікі.

Вынікі дэшыфроўкі некаторых тэкстаў прыводзяцца ў табліцы.

Мовы-крыніцы	Элементы падліку					
	1	2	3	4	5	6
славянскія (беларуская)	пiрвiнчыкi адны адноры	дружынчыкi двона дворы	тронэ трычы трыцякы	чэтэр чытра чыжык	пэтэр пачык	
лацінская	эна энікі unus	дуэ дэо duo бэні бэнікі bini	рэс рэсь tres	кунтэр канторы quattuor	вінтэр quinque	
румынская	онэ un			патрэ patru	чычы чытэ cinci	шуста şase ³
нямецкая	анцы ein	цванцы zwei				

Можна дапусціць, што тэксты лічылак, у якіх прадстаўлены лічэбнікі лацінскай, нямецкай, румынскай і іншых моў, узыходзяць адпаведна да гэтых моў. Такі падыход можа даць ключ да дэшыфроўкі лічылачных тэкстаў, цалкам складзеных з невядомых беларускай мове элементаў.

Паўстае пытанне аб інтэрпрэтацыі вынікаў аналізу лічылачных тэкстаў. Хутчэй за ўсё, наяўнасць іншамовных слоў і нават звязных тэк-

стаў сярод беларускіх лічылак сведчыць аб этнаграфічных асаблівасцях беларусаў, іх культурна-гістарычных сувязях з іншымі народамі. Напрыклад, лічылкі з румынскімі лічэбнікамі былі хутчэй за ўсё запазычаны ў цыган, якія вялі вандроўны спосаб жыцця. Лічылкі з лацінскім тэкстам, верагодна, былі складзены ў сярэднія вякі бурсакамі. Але часта факты гавораць за тое, што гэта першапачаткова былі кавалкі малітвенных тэкстаў (пра гэта сведчыць часты паўтор слоў *deos* і інш.). А лічылкі з нямецкімі лічэбнікамі з'явіліся ўжо ў больш позні час. У прыватнасці, даволі распаўсюджаны на тэрыторыі Беларусі лічылкі з элементамі мовы ідыш, таму што амаль у кожнай вёсачцы жыў карчмар-яўрэй, які меў вялікае сямейства, і яго дзеці гулялі разам з дзецьмі-беларусамі. Дзіўным падаецца тое, што сярод лічылак не сустракаюцца тэксты, якія сведчаць аб запазычанні з балтыйскіх моў (асабліва з літоўскай, якая доўгі час існавала побач з беларускай у рамках адной дзяржавы). Самымі старажытнымі, відавочна, з'яўляюцца спрадвечна славянскія лічылкі, у складзе якіх прадстаўлены трансфармаваныя славянскія лічэбнікі. Яны, як гэта ўжо адзначалася, узыходзяць да язычніцкіх часоў і звязаны з абрадавымі тэкстамі.

Зробленыя высновы могуць стаць падставай для грунтоўнага вывучэння іншых напрамкаў гэтай праблемы.

¹ Гл.: Pisarkowa K. Wyliczanki polskie. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk. 1975. S. 9.

² Русское народное поэтическое творчество. М., 1986. С. 121.

³ Можна таксама суаднесці з польскім парадкавым лічэбнікам *szósty* 'шосты', ж. р. *szósta*.

А. К. КИКЛЕВИЧ

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ПОЛЬСКОГО МЕСТОИМЕНИЯ *cały* *

Основные компоненты содержания русской лексики *целый*, функционирующей в качестве общего квантора, которые выделяются в различных семантических исследованиях, можно сгруппировать в два класса:

1. НОМИНАТИВНЫЕ признаки квантора *целый* (т. е. непосредственно выражаемые им в варьирующихся контекстах):

а) значение абсолютной квантификации, которое проявляется в возможности трансформации большинства предложений с *целый* (подобно предложениям с *весь*) в экзистенциальное предложение с отрицанием предиката;

б) оценочное значение 'больше ожидаемого'; по этому признаку *целый* отличается от *весь*, который данного значения не выражает.

2. ДИСТРИБУТИВНЫЕ СЕМАНТИЧЕСКИЕ признаки (т. е. такие, которые квантор *целый* аккомодирует в содержании своих дистрибутивных партнеров):

а) неоднородность определяемого квантором множества предметов; по этому признаку *целый* противопоставлен *весь*, ср.: *весь песок* — **целый песок*;

б) немаркированный (дискретный либо солидарный) тип взаимодействия предиката и множественного актанта, ср.: *В фойе собралась целая толпа* (солидарность) — *Вся толпа ринулась в фойе* (дискретность);

в) минимальная (по сравнению с другими кванторами) эксплицитность внутренней формы имени множества; например, в сочетании *целый*

* Данная работа является продолжением статьи «К семантике местоимения *целый*»¹ и отличается от предыдущей, помимо материала, тем, что некоторые факты польского языка будут исследованы в сопоставительном аспекте.